

Enver Mulahalilović

**KNJIŽEVNI RAD ALI EFENDIJE SADIKOVIĆA
NA ARAPSKOM JEZIKU
(1872-1936.)**

Dr. Muhamed Huković je napisao i 1976. godine odbranio magistarski rad o stvaranju Alije Sadikovića u oblasti alhamijado književnosti u kome je obradio njegov burni život i prvi ozbiljnije prikazao, i za nauku i naučnu javnost otkrio, njegovo bogato neobjavljeno književno djelo, posebno u alhamijado književnosti.¹⁾

Četiri godine kasnije dr. Huković u svojoj doktorskoj dizertaciji o alhamijado književnosti i njenim stvaraocima u Bosni i Hercegovini dao je posebno mjesto i posvetio izuzetnu pažnju književnom djelu Alije Sadikovića u alhamijado književnosti kao „njenom najplodnijem i najboljem predstavniku.”²⁾

Sažet i lijep prikaz Hukovićevog magistarskog rada i kratku biografiju Ali efendije Sadikovića dao je profesor Kasim Hadžić u Takvimu za 1977. godinu.³⁾

Povodom četrdesetgodišnjice smrti Alije Sadikovića opširniji prikaz o njemu i njegovom književnom djelu napisao je Kasim Hadžić u „Preporodu” broj 1-2 (1523-153) za 1977. godinu.⁴⁾

U Zbirci pobožnih pjesama bosansko-hercegovačkih Muslimana, koja je izašla 1969. godine, Rešad Kadić je donio kratak prikaz o životu Mula Alije Sadikovića i objavio njegove dvije pobožne pjesme: Ilahiju i Nat-i Šerif.⁵⁾

1) Muhamed Huković: Stvaranje Alije Sadikovića u oblasti aljamiado književnosti - Magistarski rad - Dubrovnik, siječnja 1976. god.

2) Mr. Muhamed Huković: Alhamijado književnost i njeni stvaraoci u Bosni i Hercegovini - Doktorska disertacija -Sarajevo, marta 1980. god.

3) Kasim Hadžić: Vrijedan doprinos proučavanju aljamiado - literature, Takvim 1977. - 1397., Sarajevo, 1977., str. 204-206.

4) Kasim Hadžić: Uz četrdesetgodišnjicu smrti - janjanski muderis rahmetli Ali efendija Sadiković (1872.- 1936.), „Preporod” broj 1-2 (152-153), 1-15.

5) Rešad Kadić: Pobožne pjesme bosansko-hercegovačkih Muslimana, Sarajevo, 1969. godine.

Dr. Ismet Smailović, prikazujući rad Alije Nametka „Rukopisni tursko-srpskohrvatski rječnici”, prvi je ukazao na „pokušaj” Sadikovića da preradi Hevajin tursko-bosanski rječnik „Potur-Šahidi” po oblastima na koje se riječi odnose.⁶⁾

Od dr. Smailovića preuzeo je to i dr. Huković i iznio u svom magistarskom radu o stvaranju Alije Sadikovića u oblasti alhamijado književnosti.

Evo što je dr Smailović o tome, pored ostalog rekao:

„Iako na 1. str. ovog rukopisnog rječnika piše: „Haza kitabu Potur Šahidi” (Ovo je knjiga Potur Šahidi), ne može se reći da je to prijepis Uskufina djela jer riječi nisu u stihovima niti im je poredak kao u Hevajji-Uskufije. Bit će da je to pokušaj da se riječi iz „Potur-Šahidije” sistematizuju po oblastima na koje se odnose, jer je rječnik podijeljen na poglavlja; o prirodnim pojavama, o povrću, o cvijeću, o drveću, o rodbini, o domaćim životinjama, o pticama, o dijelovima tijela, o oružju, o oruđu itd.”

Prije toga, govoreći o Sadikovićevom rukopisu „Potur-Šahidije”, Smailović je rekao i ovo:

„To je zapravo stara školska teka (bilježnica) u kojoj je na 5 listova arapskom grafijom ispisano 750 turskih riječi s prijevodom na naš jezik.”

Evo što je, opet, o tome napisao Huković u svom spomenutom magistarskom radu na str. 26. stav 4, govoreći o Sadikovićevom književnom djelu:

Pokušao je prevesti Mesneviju Dž. Rumije, preraditi i sistematizovati Hevajin tursko-bosanski rječnik „Potur-Šahidiju”.

Smailović i Huković su Sadikovićevu preradu Hevajji-Uskufinog rječnika „Potur-Šahidi” i njegovo izvršeno grupisanje riječi u rječniku po materiji i oblastima nazvali pokušajem. To bi značilo da Sadiković nije obuhvatio i sistematizovao sve riječi iz „Makbuli-Arif” („Potur-Šahidije”), ili da je pogrešno i bez nekog sistema izvršio grupisanje riječi i tome slično. Međutim, ne stoji ni jedno ni drugo.

Po rukopisu Hevajinog rječnika „Makbuli-Arif” („Potur-Šahidi”), koji je obradio Derviš M. Korkut, ukupan broj obrađenih riječi iznosi oko 666.⁷⁾

Po obradi i verzijama rukopisa koje je uradio Alija Nametak, „Potur-Šahidija” broji oko 763 riječi i izraza.⁸⁾

Razlike u broju riječi kod Korkuta i Nametka nastale su, najvjerovatnije, zbog različitog tretiranja završnih tekstova na kraju pojedinih poglavlja u „Potur-Šahidiji” i različitih verzija rukopisa „Potur-Šahidije” kojima su se služili.

Po Sadikovićevom prerađenom „Potur-Šahidiji” broj riječi iznosi oko 751 (po Smailoviću 750).

Poznato je da na turskom i drugim jezicima postoje priručni rječnici u kojima su riječi raspoređene po oblastima radi lakšeg učenja i bržeg pamćenja riječi. To je bilo vrlo dobro poznato i Sadikoviću. Zato je on, kao veliki pedagog i metodičar, koristeći „Potur-Šahidiju” u nastavi turskog jezika na Janjanskoj medresi, preradio i sve riječi iz nje grupisao i rasporedio po oblastima i tako je svojim đacima učinio pristupačnijom, lakšom i praktičnijom.

I, konačno, da je Sadikovićeve verzija „Potur-Šahidije”, prva i, koliko se zna, jedina ovakve vrste, samo pokušaj prerade (nedovršene prerade), on ne bi u naslovu

6) Ismet Smailović: Alija Nametak „Rukopisni tursko-hrvatskosrpski rječnici”, Jezik broj 1, Zagreb 1969.- 1970., godište XVII str. 23-28.

7) Derviš M. Korkut: Makbuli Arif (Potur-Šahidija) Uskufi - Bosnevija, Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu 1942. godine, str. 371-408, separat.

8) Alija Nametak: „Rukopisni tursko-hrvatskosrpski rječnici”, izdanje Jug. akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1968. godine (Poseban otisak iz knjige „Grada za povijest književnosti hrvatske - knjiga 29).

rekao: „Haza kitabu Potur Šahidi” (Ovo je knjiga „Potur-Šahidi”) i ne bi na kraju rukopisa stavio svoj faksimil, nego bi zacijelo postupio drugačije.

Nije poznato kakav i koji rukopis „Potur-Šahidije” je Sadiković koristio za svoju obradu i preradu. O tome Sadiković nije ništa rekao, niti je dosada pronađen kakav rukopis „Potur-Šahidije” u njegovoj biblioteci.

U svakom slučaju, to ne znači da nije i da ne bi mogao netko drugi izvršiti i drugačiju preradu i sistematizaciju „Potur-Šahidije”, kao što je to uradio Nametak i „Potur-Šahidiju” sistematizovao i riječi rasporedio po strogoj abecedi. Ali, koliko je poznato, preradu „Potur-Šahidije” raspoređivanjem riječi po oblastima, izvršio je kod nas prvi i jedini Sadiković.

Prema onome što se zna, prvi Sadikovićev objavljeni književni rad na našem jeziku jest pjesma „Bajram sirote”, koja je izašla u „Beharu” (godina 1905/06-VI broj 23., strana 356) pod inicijalima A. A. S. Na to je ukazao i Huković u svom magistarskom radu. Pjesma „Bajram sirote” je Sadikovićevo viđenje stanja i propadanja siromašne muslimanske porodice u to vrijeme onako kako je to on doživio i osjetio, sa naglašenim socijalnim tonovima.

Nije isključeno da Sadiković nije objavio još koji svoj književni rad u „Beharu” i drugim muslimanskim časopisima i listovima koji su u tom vremenu i kasnije izlazili.

Kada i letimično pogledamo ono što je o Sadikovićevom književnom stvaranju napisao Huković, i drugi, i kada izvršimo uvid u sačuvane i još neobrađene ostatke njegovog književnog opusa, pada u oči i plijeni našu pažnju širina i raznovrsnost njegovog književnog interesovanja i stvaranja. Najomiljenija forma njegovog književnog izraza bio je stih, a pisao je i pjevao na našem, turskom, perzijskom i arapskom jeziku, koje je odlično poznao.

Ono što je Sadiković dao od sebe i napisao je plod njegovog velikog talenta i širokog obrazovanja, njegove velike marljivosti i poslovične urednosti i upornosti, njegove neizmjerne ljubavi prema knjizi i stalnog učenja, i na kraju, rekao bih, njegovog živog praćenja svih tokova našeg života i njegove velike želje da pomogne. Kada se svemu tome doda još i to da je gotovo sve što je napisao napisano prekrasnim arapskim pismom, čitko, do savršenstva uredno i estetski dopadljivo, najviše u tvrdo uvezanim bilježnicama i notesima, onda ne može promaknuti našem velikom divljenju sveukupno djelo koje je iza sebe Sadiković ostavio. Vjerujem da bi jedna skromna izložba na kojoj bi se prikazala sva njegova ostavština privukla veliku pažnju i divljenje ljubitelja pisane riječi.

Slobodno se može reći da se Sadiković gotovo cijeloga svoga života nije odvajao od knjige, pa ni za vrijeme objeda.

Kao muderis (profesor) na Janjanskoj medresi, u periodu od 1900. do 1936. godine, Sadiković je predavao, pored ostalih predmeta, arapski i turski jezik. Te jezike, posebno arapski, nije predavao đacima po starim udžbenicima, kako se to moglo očekivati, po kojima je nastava u to vrijeme sa malim izuzecima obavljana u gotovo svim našim školama (medresama), nego je te jezike predavao po gramatikama i skriptama koje je sam pripremio i sastavljao za svoje đake.

Pored gramatika arapskog i turskog jezika, koje je predavao u Medresi, Sadiković je izradio i gramatiku perzijskog jezika, iako se sa sigurnošću ne zna u koju svrhu i za koga. Pretpostavlja se da je gramatiku perzijskog jezika sastavio svome sinu Mustafi, koji je tada pohađao Šerijatsku sudačku školu u Sarajevu.

Redovni program Medrese u Janji završilo je pred Sadikovićem više generacija. Oni marljiviji i željni nauke pohađali su pred njim produženu nastavu iz pojedinih predmeta i tako stekli vrlo solidno obrazovanje iz islamsko-orijentalnih disciplina. Među njima su bili: Emin Zuberović, Emin Topalović, Ahmet i Alija Aliefendić

(braća), Salih i Mustafa Hadžić (otac i sin), Hasan Gradašćević, Osman Ramić, Hasan Delić, Mehmed Musemić, Ibrahim Malić (jedino još živ) i dr.

Priličan broj đaka-polaznika Medrese u Janji, koji su imali sreću da slušaju predavanja muderisa Sadikovića, s lakoćom su polagali prijemne i dopunske ispite i uspješno nastavljali školovanje u bivšem Darul-mualliminu, Kuršumliji medresi i Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu.

Za Sadikovića se može reći da slovi kao jedan od preteča i pionira moderne i savremene nastave arapskog, turskog i perzijskog jezika kod nas. Za Ibrahim-bega Repovca (1860-1900.) se zna da je kao profesor arapskog jezika na sarajevskoj Velikoj gimnaziji počeo sastavljati arapsku gramatiku za svoje đake, i da je za tu gramatiku uredio arapsku čitanku.⁹⁾ Svu veličinu i prednost takvog rada mogu u punoj mjeri i najbolje shvatiti i ocijeniti oni koji su te jezike učili pred Sadikovićem i Repovcem. I ne samo oni.

Sadiković kao pedagog i metodičar nije pisao udžbenike samo za jezike. On je udžbenike pisao na našem jeziku i za druge predmete koje je predavao. Tako je napisao udžbenik za pravilno čitanje (učenje) Kur'ana - Tedžvid. Osim toga, mnoge postojeće udžbenike za mektebe i druge škole Sadiković je vrlo uspješno, s mnogo smisla i pedagoške vještine, dopunjavao prikladnim primjerima na marginama, i to vrlo često u stihovima u formi vješto sročениh zagonetki za djecu. Zato ovaj Sadikovićev rad zaslužuje posebnu obradu.

Svoje solidno znanje iz raznih oblasti Sadiković je obilno dijelio svojim đacima i sredini u kojoj je živio i radio, zbog čega je uživao veliki ugled i poštovanje.

Posebnu oblast Sadikovićevog književnog stvaranja čini prevodilački rad s orijentalnih na naš jezik. Tako je on, između ostalog, prevodio poznato filozofsko- epsko djelo „Mesneviju” od čuvenog učenjaka, pjesnika i mistika Dželaludina Rumije (1207-1273), ali mu je taj njegov veliki trud uništio požar zajedno s bibliotekom početkom 1917. godine kada mu je izgorjela kuća. Prema njegovom pričanju, na tom poslu je intenzivno radio preko deset godina i da je za tim do svoje smrti žalio.

Ne mogu a da ne spomenem i izuzetno Sadikovićevo zanimanje za nauku o brojevima i slovima iz koje je napisao i ostavio više radova i djela. Poznato je da je nauka o brojevima na određen način gajena i izučavana i na Zapadu. Tako je Oswald Špengler (1880-1936.) u svojoj knjizi „Propast Zapada”, prevedenoj i na naš jezik, posvetio jedno poglavlje brojevima. Impozantan Sadikovićev rad samo iz ove oblasti zaslužuje poseban studij stručnih ljudi, jer je, izgleda, na tom polju bio njegov najveći domet.

Nije mi namjera ovdje iznositi i navoditi o čemu je sve pisao Sadiković, najmanje o njegovom književnom djelu iz oblasti alhamijado književnosti, jer je o tome posebno pisao Huković, i to vrlo stručno i objektivno. Ne mislim ovdje pisati ni o književnom Sadikovićevom radu na turskom i perzijskom jeziku, jer bi i za to trebala posebna studija nekog stručnog čovjeka iz te oblasti. Neću ovdje govoriti posebno ni o Sadikovićevom radu na izradi savremenih priručnika i udžbenika na našem jeziku, posebno gramatici arapskog jezika, jer i to iziskuje i zaslužuje poseban rad. Ja ću ovom prilikom obraditi samo nekoliko manjih Sadikovićevih radova iz njegove sačuvane a neobrađene i neobjavljene književne baštine koje je čuveni „Hodža Mulalija” napisao na arapskom jeziku i to kao moj skroman prilog daljem naučnom izučavanju tog do skora za nauku i naučnu javnost anonimnog velikana naše opće kulture i književnosti.

9) Hamdija Mulić: Vjesnici naprednijeg tumačenja u nas, Književni zbornik Narodne uzdanice, godina XI.

Ipak ne mogu a da na početku ne donesem i time ne ukažem bar na jednu Sadikovićevu alhamijado pjesmu koju Huković nije obradio i uvrstio u svoje radove o Sadikoviću. Evo te pjesme u latiničkoj obradi koju mi je u ovu svrhu ustupio Sadikovićev sin Alija:

DA DUŠMANIMA BOG PLATI

I

*Gle! dušmanima¹⁰⁾ čim fursat¹¹⁾ dođe,
svi pokažase svoje moći.
Osim Jedan - Svemogući,
Nema meni tko pomoći.*

II

*Koji visokom Suncu sjati daje,
da uvijek sja, da ne prestaje.
Koji svojim dušmanima,
mrzeći ih, dobro daje.*

III

*Koji spavaču oduzme sva čula,
pa mu ih do malo opet vrati.
Koji svoje ašike¹²⁾ prave,
iz ljubavi muči i pati.*

IV

*Koji potura velikog slona,
kroz to malo crijevo mrava.
Koji pretvara u razne stvari,
slatko mlijeko iz sise brava.*

V

*Koji roba na taht¹³⁾ meće,
a sa trona¹⁴⁾ cara svlači.
Koji kiši pasti ne da,
kad se svuda naoblači.*

VI

*Koji iz jajeta kokoš vadi,
a u kokoši stvara jaja.
Koji daje da zimi zamre,
a ljeti proživi drvlje i trava.*

VII

*Koji stvara i rastvara,
koji vedri i oblači.*

10) dušman-a, m. (per.) - neprijatelj, protivnik od per. dušmen

11) ursat-a, m. (ar.) - zgodna, prilika, pogodan momenat, šansa, od ar. fursa

12) ašik-a, m. (ar.) - zaljubljenik, od ar. ašiq.

13) 'tth-a, m. (per.) - prijestolje, od per. taht.

14) tron-a, m. (grč.) - prijestolje, od grč. thronos

*Koji na crnu zemlju ljeti, zeleni
dubak¹⁵⁾ navlači.*

VIII

*Pokrije je zimi srebrom,
a u jesen je pozlati.
Neka svojom velikom moći,
tim jadnim dušmanima plati.*

U mnogim svojim pjesmama i stihovima na našem i drugim jezicima Sadiković polemizira sa svojim protivnicima i vremenom u kome je živio. Njegov je jezik tečan i čist, izvorno narodni, s vrlo malo stranih riječi, posebno turcizama kada je riječ o pjesmama i stihovima na našem jeziku. Njegove misli su dorečene, a osnovna poruka njegova je: pouka, odbrana istine i ljudskih prava od onih koji je ugrožavaju, zaštita slabih i nemoćnih, obespravljenih i sl. U ovoj pjesmi se Sadiković obraća Bogu, veliča ga i moli da kazni njegove protivnike. Božja svojstva i načine na koje se ona manifestuju Sadiković misaono i slikovito iznosi na duhovit način.

Sadiković je pohađao isključivo Janjansku medresu i to u vremenu od 1882. do 1899. godine, dakle punih 17 godina. U tom vremenu i kasnije, kao muderis, Sadiković je odlično savladao, pored ostalih, arapski jezik čitajući i studirajući razna djela iz bogate arapske književnosti. Za života je uspio, velikim odricanjem, dva puta skupiti i stvoriti bogatu ličnu biblioteku na orijentalnim jezicima. Prvi puta do 1917. godine kada mu je biblioteka izgorjela i drugi puta poslije toga pa do kraja života 1936. godine. Ne bi se moglo sa sigurnošću reći kojim je od tri jezika najbolje vladao: arapskim, turskim ili perzijskim.

Poseban vid kulturno-umjetničkog stvaranja Sadikovićeve čini njegov prepisivački rad. Koliko se dosada zna i njegovi prvi književni sastavi na arapskom i turskom jeziku vezani su na izvjestan način za prepisivački rad. Još kao dječak od nepunih 13 godina i učenik treće godine Medrese u Janji prepisao je 1301. godine po hidžri (1883. godine) poznatu zbirku hadisa (Muhamedovih izreka) od Ebu Zekerijja Jahja el Nevevije (umro 676. g. po h. ili 1277. god.) pod nazivom „Erbeun el Nevevi”. Rukopis je formata 17 x 10 cm, vlastoručno uvezan u tvrde poveze, ima 83 stranice (bez dodatnog Sadikovićevo teksta, ima 77 stranica), pisanje na lijepom papiru. Prvih 20 stranica ima uokviren tekst duplim linijama, poglavlja i njihovi naslovi pisani su crvenim murećefom (tintom). Pojedini izrazi u tekstu objašnjeni su na marginama ili između redova na našem i turskom jeziku arapskim pismom. Na koricama rukopisa vidljivi su tragovi požara od 1917. godine.

Interesantan je Sadikovićevo dodatak i zaključak na kraju rukopisa od 77. do 80. strane. Napisao je to kombinovano, na arapskom i turskom jeziku, i tu iznosi podatke o sebi, svom uzrastu, o nekim porodičnim događajima koji su se u tom vremenu dogodili, o svom pohađanju Medrese, te podatak da je do momenta prijepisa prošlo 5 godina od dolaska „Franje” (misli na austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine 1878. godine).

Na zadnje tri stranice (81-83) donio je na arapskom jeziku Aristotelove savjete svome učeniku Aleksandru Velikom i savjete Lokmana Mudrog svome sinu. Ovaj dodatak Sadiković je napisao krupnijim ukrasnim arapskim pismom, i to naizmjenice u tri boje: crvenoj, zelenoj i ljubičastoj.

Inače, prepisivački rad Sadikovićev je vrlo obiman. Na to je ukazao i dr. Huković u svom magistarskom radu o Sadikoviću. Tako Huković na strani 27. kaže: „Koliko je volio narodno blago vidi se po tome što je 1928/29. godine prepisao svojeručno arebicom djelo Mehmed-bega Kapetanovića - Ljubušaka „Narodno blago” Na str. 102. Huković navodi: „Inače u njegovim bilježnicama nalaze se izvodi pa i kompletni divani poznatih arapskih, perzijskih i turskih pjesnika: Avicene (Ibni Sina), Ibni Rušda, Dželaludina Rumiye, Nerkesija, Arifa Hikmeta, Hafiza i dr. što ponovno svjedoči o velikom interesu Sadikovića za orijentalnu kulturu.”

Kada je riječ o Sadikovićevom prepisivačkom radu treba istaći i njegovo veliko zanimanje za rukopise uopće, njihovu dalju obradu i olakšavanje njihovog korištenja. U Sadikovićevoj biblioteci nalazi se priličan broj starih rukopisa na orijentalnim jezicima. Dobar dio tih rukopisa Sadiković je sam uvezo i ukoričio u tvrde poveze (Sadiković je inače svoje neukoričene i neuvezane knjige lično uvezivao). Za pojedine rukopise, koji nisu imali napisane sadržaje ili označene stranice, Sadiković je prije uvezivanja, izradio i napisao sadržaje svojim divnim i prepoznatljivim rukopisom i označio stranice. Pojedina mjesta u tekstovima rukopisa Sadiković je na marginama dopunjavao i objašnjavao riječima iz drugih jezika, ali redovno arapskim pismom.

Nešto kasnije, 1305. godine po h. (1887. godine), kada mu je bilo oko 16 godina, Sadiković je prepisao dvije knjižice svoga muderisa Osman efendije Gruhonjića na turskom jeziku. Na kraju jedne od tih knjiga Sadiković je lijepim arapskim pismom obilježio na arapskom jeziku u devet dvostihova završetak prijepisa knjige. Tada je Sadiković mogao biti četvrtu ili petu godinu u Medresi, što govori da je on još kao vrlo mlad imao jako lijep rukopis, da je mogao sastavljati i stihove na arapskom jeziku i da je tada, kao i četiri godine ranije, iako u mnogo skromnijoj formi, pokazivao sklonost pisanju i sastavljanju stihova.

Sadikovićev razvojni put po mnogo čemu se razlikuje od drugih. Njegovi književni počeci kao dječaka ne svršavaju se njima, oni bilježe stalan uspon i startaju s njegovim kasnijim stvaranjem i čine jedinstvenu cjelinu.

Evo kako glase na arapskom jeziku stihovi koje je Sadiković sastavio na kraju prijepisa knjige svoga muderisa Gruhonjića:

Gornji stihovi u prijevodu na naš jezik znače:
*„Završi se prijepis ove knjige,
uz pomoć Sveopćeg Gospodara, Milostivog Allaha,
Rukom najslabijeg stvorenja,
Alije, bijednog i najbjednijeg među svim stvorenjima.
Ovu knjigu sastavio je moj profesor,
i ona je velika pomoć za dake.
Neka mu Allah ispuni svaku njegovu želju i molbu,
i neka ga ojača protiv njegovih protivnika i drugih.
Lijepa li je ova knjiga što je napisao moj profesor,
Bože, učini njegove protivnike prahom pod njegovim nogama.
Produži njegov život, o Ti koji ispunjavaš naše potrebe i želje, i sačuvaj
njegovo tijelo od svih bolesti, o Ti koji se odazivaš našim molbama.
Moj Allahu, zaklinjem Te čašću Tvoga poslanika, Muhameda,
podari mu mjesto na Sudnjem danu u hladu tvoga prijestolja.
Učini mu Muhameda susjedom u raju,
i primi moju skrušenu molbu, zaklinjem Te čašću i
ugledom Tvoga miljenika, Ahmeda.
Allahu moj, nemoj mi uskratiti njihov zagovor na Sudnjem danu,
eto, ovo je moja molba, a Ti si (Allahu) onaj koji se
brzo odaziva svojim moliocima.“*

Veliko poštovanje prema svome muderisu Sadiković je iskazao i u navedenim stihovima, i to biranim riječima jednog šesnaestogodišnjaka, na arapskom jeziku, dok sebe u isto vrijeme naziva najbjeđenijim stvorenjem. To je shvatanje jednog vremena kome je i Sadiković cijelim svojim bićem, sve do svoje smrti, pripadao, vremenu u kome se radilo, pisalo, prepisivalo, gradilo, podizalo i pomagalo a da se nije tražilo i očekivalo nekakvo javno priznanje ili materijalna nagrada, u kome se vjerovalo da je svako ljudsko priznanje i isticanje svoga imena umanjenje ako ne i degradacija učinjenog djela. Za sav trud, rad i utrošena sredstva bio je jedini cilj - pomoći ljudima, a nagrada se očekivala jedino od Allaha. Vjerovalo se da Allah obilnije nagrađuje anonimne dobročinitelje. Onim prvim, velikodušnim i skromnim poslenicima pripadao je i popularno zvani i poštivani Hodža Mulalija Sadiković.

I kasnije, u zreloj dobi, Sadiković i dalje postojano stoji iza učenja svoga muderisa i brani njegove stavove u tumačenju islamskog učenja. Tako je on nekom čuvenom putujućem propovjedniku (sejjar-vaizu), Salih efendiji Sarajliji, koji je kritikovao njegovog muderisa, posvetio jednu pjesmu na arapskom jeziku. To je panegirik u čast muderisa i njegovog učenja. Iz pjesme se razumije da je Sadiković pokušao putem usmene rasprave usaglasiti stavove svoga muderisa sa stavovima vaiza

Salih efendije, i kada je ovaj uporno ostao pri svojim stavovima i ljutito prekinuo svaku diskusiju, Sadiković mu je biranim riječima, u stihu ukazao na njegove postupke i nedostatke, oštrim riječima i dokumentovano ga upozorio da njegovog muderisa ostavi na miru i pouči ga kako se treba vladati i postupati kao propovjednik (vaiz). Evo tih stihova:

GORNJI STIHOVI U SLOBODNOM PRIJEVODU GLASE:

„Propovjedniče!

Ti prekidaš svaku diskusiju i to u srdžbi,

i, ako si učenjak, smiri se, jer nisi i najučeniji.

Ako je već Božja naredba za upućivanje blaga, čemu onda

grubost? Jer, ako namjeravaš nekome pljusk udariti, i sam
ćeš je dobiti.

Pa ako si propovjednik onda propovijedaj ljudima,

na nježan i blag način, inače vatra se brzo i lako rasplamsa.

Zaklinjem te Allahom, gledaj samog sebe (i svoga posla),

a ostavi moga profesora (na miru) i velikodušno i
s poštovanjem prodi pored njega.

Pretjerivanje u propovijedi je jako pokuđeno,

a također i nedotjeranost, čije su posljedice rušenje i razaranje.

I zaista, mnogi propovjednici u naše vrijeme

idu pogrešnim putem, a onda se kasnije kaju.

Zato, kada se nadaš, o propovjedniče, u nekom mjestu,

kao stranac, propovijedaj onda po normama njihovog ponašanja.

A ne trudi se uzalud da mijenjaš njihove običaje,

jer svatko najlakše prihvata ono što je blisko
njegovom shvatanju.”

Nesporno je da je Sadiković navedene stihove napisao još za života svoga muderisa, a to je vrijeme prije 1900. godine, što znači da je tada imao manje od 30 godina. U svakom slučaju, u ovim stihovima se osjeća da je Sadiković tada već zreo i da samostalno rezonira i argumentovano brani i zastupa stavove svoga muderisa, da javno polemše i sa profesionalnim i putujućim propovjednicima, da uočava slabosti kod propovjednika i da im javno ukazuje kakvi trebaju biti, iznoseći to sve u stihu biranim riječima na arapskom jeziku, bez ponavljanja i suvišnih riječi, argumentovano, aludirajući na određene kur'anske ajete (cite) i Muhamedove izreke (hadise).

Svi se stihovi u gornjoj pjesmi završavaju na glas „m”. Samo dva zadnja dvostiha, znatno manje metarske dužine, ako se tako uzmu, završavaju se na kraju na slog „ha”. Na metar i dužinu stihova Sadiković nije uvijek strogo gledao. Gotovo svi stihovi u navedenoj pjesmi imaju druge dužine. Slažu se samo prvi i šesti, treći i četvrti. Zato njegovi stihovi djeluju više kao rimovana proza zvana sedž (na arapskom jeziku znači „gukanje”), koja se u arapskoj književnosti često susreće i tretira kao poseban vid književnog izraza. Po vrsti je najbliža epigramima. Ovom vrstom književnog izražavanja Sadiković je, u svom književnom opusu, obilno koristio i u tome dostigao veliki domet i s formalne i sadržajne strane. Pravo je uživanje čitati te njegove stihove.

Za ilustraciju Sadikovićevog širokog obrazovanja može odlično poslužiti jedna njegova sažeta skica (ili tesvid - kako je običavao reći Sadiković) na četiri stranice formata 20 x 17 cm, pisana njegovim kao biser sitnim, lijepim i vrlo čitkim arapskim pismom, o Božjoj egzistenciji i jedinstvu (1. imanski šart). To je jedan među brojnim njegovim sačuvanim radovima i skicama koji mi je došao do ruke, a koji je obrađen i potkrijepljen isključivo naučnim dokazima iz astronomije, matematike, biologije, fizike i drugih znanosti. Upada u oči da se Sadiković u tom svom radu nije uopće poslužio citatima iz Kur’ana ili hadisom (Muhamedovim izrekama). Na kraju svoga navedenog rada (skice) Sadiković je na arapskom jeziku rekao:

U prijevodu na naš jezik to znači:

„Eto, to je pravo vjerovanje zasnovano na naučnim dokazima koje se nužno nameće svakom pametnom i punoljetnom čovjeku, iako je obično vjerovanje ispravno, jer je ono opterećeno opasnošću i u sebi nosi izvjestan rizik. Ovo je skupio i napisao Sadiković Alija, Allah ga uputio na put istine i na tom putu ga učvrstio, a njemu i njegovim roditeljima i svim pravim vjernicima neka oprostí grijehe. Uslišaj, Bože, tako ti kur’anskog poglavlja Taha”.

Sadiković nije, začudo, naveo godinu kada je napisao ovaj svoj rad i ne zna se da li ga je ikada razradio i dao mu konačnu stilsku formu. Ovaj Sadikovićev rad je metodološki postavljen, obrađen i potkrijepljen dokazima da bi on i danas mogao poslužiti kao osnov za seriju predavanja iz oblasti akaida (islamske dogmatike) na nekoj visokoj teološkoj katedri ili za jednu savremeno obrađenu naučnu radnju iz te oblasti.

Još je dr. Huković istakao da je Sadiković odlično vladao vještinom izražavanja brojnih vrijednosti pomoću stilizovanih slova zv. „ebdžed—hesab”, naročito u sastavljanju kronograma (tariha) o pojedinim događajima. Sadiković je uspješno sastavljao kronograme i na arapskom jeziku. Za razliku, možda, od nekih drugih naših sastavljača kronograma, Sadiković ih je pisao i po kalendaru nove ere. Ja ću ovdje navesti nekoliko interesantnih kronograma koje je Sadiković sastavio na arapskom, odnosno pretežno na arapskom jeziku, a to su:

1) povodom smrti muderisa Osman efendije Gruhonjića kronogram glasi:

a znači: »Prnuo je s odličnicima i

savršenima«,

što po »ebdžedu« odgovara 1317. godini po hidžri, odnosno 1900. godini.

Za istu priliku Sadiković je sastavio još jedan kronogram, i to po gregorijanskom kalendaru, koji glasi: a znači: „Srđi se” („Žalosti se!”), a po ebdžedu odgovara 1900. godini.

2) povodom smrti muderisa h. Mustafe Gruhonjića kronogram glasi: a znači: „Sa srdžbom” („Sa žalošču”) i odgovara 1912. godini n. e. (1330. godina po h.);

3) povodom svog definitivnog postavljenja i imenovanja za muderisa, kronogram glasi: a znači: „Velika stvar”, a odgovara 1330. godini po h, odnosno 1912. godini.

4) povodom popravka Atik džamije u Janji i podizanja nove munare kronogram u dvije varijante koje glase:

značenje: „Datum ove gradnje”

godina po hidžri: 1341.

značenje: „Nađi datum njene obnove”

Oba ova kronograma daju 1341. godinu po h., a odgovara 1922. godini.

Priličan broj kronograma povodom raznih događaja Sadiković je sastavio na turskom i perzijskom jeziku, na što je ukazao i Huković. Sadiković je sastavio kronograme i povodom rođenja svoje djece. Za neke posebne prilike imao je običaj sastavljati kronograme u više varijanata. Pozitivno se zna da se za sastavljanje kronograma nije nikad posebno pripremao. To je radio rutinski, na licu mjesta u raznim povodima i prilikama. Sve to ukazuje na bogatstvo njegovog jezičkog izraza u toj vrsti književnog stvaranja.

Sadiković je bio vrlo vješt u sastavljanju raznih, često jako komplikovanih zagonetki kako na našem, tako i na orijentalnim jezicima: arapskom, turskom i perzijskom. Odabrao sam jednu na arapskom jeziku koja je vrlo zanimljiva i duhovita, iako ne tvrdim daje i najbolja među velikim brojem dobrih. Na nekoliko mjesta tekst zagonetke je oštećen pa sam morao neke riječi, odnosno njihove dijelove, rekonstruisati po smislu, odnosno po karini, kako je Sadiković običavao reći. Evo te zagonetke:

Zagonetka u prijevodu na naš jezik glasi:

„Prepirala se trojica ljudi o svom porijeklu i svaki od njih je tvrdio da je njegovo porijeklo najčasnije. U to dođe jedan mudrac i zapita ih: „Hoćete li da vam ja matematičkim putem objasnim ko je od vas trojice najčasniji po porijeklu?” - na što oni pristanu.

Mudrac uzme i nacрта jedan raznostraničan trokut (na pijesku) i naredi da svaki od njih napiše po jedan broj na uglovima trokuta kao obilježje i znak svoga porijekla. Ovi to urade i brojeve upišu tako što je svaki od njih svoj broj upisao za jedan veći od svoga prethodnika.

Mudrac zatim uzme i sabere brojeve susjednih uglova i zbirove upiše na stranicama trokuta, a njima rekne da i oni svoje simbolne brojeve sa uglova saberu sa brojevima na suprotnim stranama od uglova, nakon čega se sva trojica uvjere da svi ljudi imaju isto porijeklo i tako se pomire.”

Evo tog trokuta:

Sličnih i vrlo zanimljivih zagonetki na arapskom jeziku Sadiković je sastavio veliki broj i nalaze se u raznim njegovim bilježnicama.

Navedeni stihovi u prijevodu glase:

*„Kada umrem i moje kosti bude pokrivala zemlja,
volio bih da se moje ime i dalje spominje.*

*Pa kada htjedneš da upoznaš moj život, onda čitaj moje stihove,
a kada zaželiš da vidiš moj lik, ova slika je moja uspomena. ”*

SUMMARY

Alija Sadikovich (1872—1936) muderis from Janja near Bijeljina is known as alhamiado literature writer in Bosnia and as copiest of a great number of works written in the Near Eastern languages. The author informs us that Alija Sadikovich prepared several reference books for subjects he taught in medresa in Janja, and with his writing in Arabic language. Qutations in prose and in verse confirm the claim that Sadikovich was ass wide educated man, knew Near Eastern languages exceptionally Arabic language.